

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Qo‘lyozma huquqida
UDK: 33:330.4:338.3/4

XOMIDOV SOXIBMALIK OLIMOVICH

FARMASEVTIKA SANOATINING BARQAROR IQTISODIY
RIVOJLANISHINI MODELLASHTIRISH VA PROGNOZLASH
METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

08.00.06 - Ekonometrika va statistika

IQTISODIYOT FANLARI DOKTORI (DSc)
DISSERTATSIYASI

Ilmiy maslahatchi:
i.f.d., prof. N.M.Maxmudov

Toshkent - 2025

MUNDARIJA

Kirish.....	4
I Bob. Farmasevtika sanoatining barqaror iqtisodiy rivojlanishi va uni modellashtirishning ilmiy-nazariy asoslari.....	16
1.1. Farmasevtika sanoatining milliy iqtisodiyotda tutgan o‘rni, rivojlanish bosqichlari va barqaror rivojlantirish shartlari.....	16
1.2. Farmasevtika sanoatini barqaror iqtisodiy rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasi va ulardan foydalanishning o‘ziga xos jihatlari.....	34
1.3. Farmasevtika sanoatining “barqaror iqtisodiy rivojlanishi” - modellashtirish ob’ekti sifatida.....	47
II Bob. Farmasevtika sanoatining barqaror iqtisodiy rivojlanishini modellashtirish usul va uslublari.....	63
2.1. Farmasevtika sanoatining barqaror iqtisodiy rivojlanishini modellashtirishga tizimli yondashuv (Kleyner yondashuvi).....	63
2.2. Farmasevtika sanoatining rivojlanish jarayonlarini tadqiq etishda katta sonlar qonuni va statistik qonuniyatlilikning namoyon bo‘lishi.....	72
2.3. Farmasevtika sanoati ishlab chiqarishini rivojlantirishning muqobil yo‘llari va mezonlarini tanlash uslublari.....	88
III Bob. Respublika farmasevtika sanoatining asosiy iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini modellashtirish.....	96
3.1. Respublika farmasevtika sanoati rivojlanishidagi asosiy dinamika va tarkibiy o‘zgarishlarni modellashtirish.....	96
3.2. Respublika farmasevtika sanoatining barqaror iqtisodiy rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy ichki va tashqi omillarni modellashtirish.....	116
3.3. Ishlab chiqarish funksiyasi yordamida farmasevtika sanoatida texnik taraqqiyot omilini modellashtirish.....	130
IV Bob. Farmasevtika sanoatining barqaror iqtisodiy rivojlanishini modellashtirish uslublariidan foydalanish amaliyotini takomillashtirish va ishlab chiqarish hajmini prognozlash.....	144
4.1. Hududlarda farmasevtika mahsulotlari ishlab chiqarishini mahalliyashtirish zonalarini shakllantirish uslubiyoti.....	144
4.2. Farmasevtika sanoatida “Zarur ishlab chiqarish amaliyoti”ni joriy etish samaradorligini eksperimental baholash uslubiyoti.....	159
4.3. Farmasevtika sanoatining barqarorligini ta’minlashda ishlab chiqarish	

loyihalarining samaradorligini iqtisodiy-matematik baholash usullaridan foydalanish.....	173
4.4. Farmasevtika sanoati ishlab chiqarish hajmini prognozlash va prognoz natijalarining sifatini baholash.....	195
Xulosa.....	206
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	210
Ilovalar	
1-ilova Farmasevtika tarmog'ini rivojlantirish borasida qabul qilingan eng muhim me'yoriy-huquqiy hujjatlar.....	225
2-ilova Dori eksport qiluvchi asosiy davlatlar ro'yxati.....	227

KIRISH

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahonda yuzaga kelayotgan turli ekologik, epidemiologik, texnogen va ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarning kuchayib borayotganligi inson salomatligiga jiddiy xavf tug'dirib, turli kasalliklarni keltirib chiqarmoqda. Buning natijasida har yili sifatli tibbiy xizmatlar va yuqori samaraga ega dori vositalariga bo'lgan talab dunyo miqyosida muttasil ravishda ortib bormoqda. Yuqorida qayd etilgan omillar sababli jahon farmasevtika bozori va sanoatida turli o'zgarish va tendensiyalar kuzatilmoqda. Tahlillarga ko'ra, jahon farmasevtika bozori so'nggi yillarda sezilarli o'sishni boshdan kechirdi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, "2023 yilga kelib, global farmasevtika bozorining umumiy qiymati taxminan 1,6 trillion AQSh dollarini tashkil etdi. Bu esa 2022 yilga nisbatan 100 milliard dollardan ortiq ekanligini namoyon etdi"¹. Bundan ko'rinadiki, jahonda farmasevtika sanoatining barqaror iqtisodiy rivojlanishini modellashtirish va prognozlash metodologiyasini takomillashtirish dolzarb ahamiyatga ega.

Jahonda global integratsiya jarayonlarining kuchayishi sharoitida farmasevtika sanoatining barqaror iqtisodiy rivojlanishini modellashtirish va prognozlashga oid ko'plab izlanishlar amalga oshirilmoqda. Tarmoqda raqamli va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish, farmasevtik ishlab chiqarishning innovatsion ekotizimlarini shakllantirish, soha resurslaridan samarali foydalanishni optimallashtiruvchi ekonometrik va ko'p mezonli modellarni ishlab chiqish, global sog'liqni saqlash tendensiyalari asosida talab va taklif muvozanatini prognoz qilish, tarmoqning moliyaviy barqarorligi va investitsion jozibadorligini baholovchi dinamik senariy tahlillari olib borish, murakkab tarkibli va xavfsiz bo'lgan dori vositalarini ishlab chiqarish, tarmoqning innovatsiya sig'imini oshirish, ishlab chiqarishni raqamlashtirish va farmasevtika sanoatini rivojlantirishda sun'iy intellekt va nanotexnologiya imkoniyatlaridan samarali foydalanish, ishlab

¹ <https://www.statista.com/statistics/263102/pharmaceutical-market-worldwide-revenue-since-2001/> (11.03.2024).

chiqarishda Pharma 4.0 konsepsiyasini faol ravishda qo'llash kabi masalalar farmasevtika sanoatining barqaror iqtisodiy rivojlanishini modellashtirish va prognozlash metodologiyasini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida ham boshqa davlatlar singari farmasevtika sanoatini rivojlantirish masalasi muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Aholining yuqori samarali dori-darmonlarga bo'lgan ehtiyojini to'liq qondirish, ushbu sanoatning qay darajada rivojlanganligiga bevosita bog'liqdir. Hozirda respublikamiz farmasevtika siyosatida erkin iqtisodiy hududlar va klasterlarni tashkil etish, ilg'or standartlarni (GMP, GDP, GPP, GSP va h.k.) tarmoqqa joriy etish, mahalliyashtirish ulushini oshirish, tarmoqdagi investitsiya loyihalarini qo'llab-quvvatlash kabi masalalar ustuvor ahamiyat kasb etib bormoqda. Bugungi kunda respublikamizda "aholini sifatli, samarali va xavfsiz farmasevtika mahsulotlari bilan ta'minlashni yanada yaxshilash, farmasevtika tarmog'iga ilg'or ilmiy-texnika yutuqlari va innovatsiyalarni joriy etish orqali tarmoqda ishlab chiqarish hajmini 3 barobarga oshirish, ichki bozorni ta'minlash darajasini natural hajmda 80 foizga yetkazish"² kabi maqsadlar belgilab olingan. Yuqorida qo'yilgan maqsadlar respublika farmasevtika tarmog'ining rivojlanish imkoniyatlari va salohiyatini chuqur tahlil qilish, uning barqaror rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni miqdoriy tadqiq etish va shular asosida ilmiy taklif hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishni talab etadi. Mazkur jihatlardan kelib chiqqan holda bu borada chuqur tadqiqotlar olib borish va buning uchun iqtisodiy-matematik usullarning imkoniyatlaridan keng va samarali foydalanish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 21 январдаги "2022 - 2026 йилларда республиканинг фармацевтика тarmoғини жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" ги ПФ-55-сонли Фармони. <https://lex.uz/docs/5834287>. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.